

آسیب شناسی انحطاط جوامع اسلامی در تاریخ صدر اسلام مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری

ناصر جمالزاده *

مجتبی باباخانی **

دریافت مقاله: ۹۵/۳/۱۹

پذیرش نهایی: ۹۵/۶/۱۳

چکیده

یکی از بهترین راه‌های شناسایی آسیب‌های احتمالی پیش روی جامعه اسلامی کنونی آشنایی با جامعه اسلامی به وجود آمده در صدر اسلام است. جامعه اسلامی شکل گرفته در زمان پیامبر اکرم (ص) که بر اساس آموزه‌های اسلامی و انسانی شکل گرفته بود، نزدیک به پنجاه سال پس از رحلت ایشان دچار چنان دگرگونی و انحطاطی می‌شود که شخص فاسقی چون «یزید بن معاویه» با عنوان حاکم جامعه اسلامی، زمام امور مسلمین را در دست گرفته، اهل بیت پیامبر اسلام (ص) به عنوان طغیانگر معرفی می‌شوند و به فجیع‌ترین شکل به شهادت می‌رسند. در این پژوهش تلاش شده است با بررسی جامعه اسلامی پس از پیامبر اسلام (ص)، برخی از مهمترین علتها و عوامل انحطاط و سقوط جامعه‌ای که بر پایه آرمانها و ارزشهای اسلامی شکل گرفته است، بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری مشخص و تبیین شود. برای این مقصود برخی از بیانات ایشان با استفاده از روش «داده بنیاد» تحلیل، و مهمترین عوامل انحطاط جامعه اسلامی از نگاه ایشان استخراج شده است. دنیاخواهی و راحت‌طلبی خواص و پرهیز از هزینه کردن خویش برای تبیین حق در کنار ضعف شناخت عوام و کم‌رنگ شدن ارزشها در جامعه از مهمترین عوامل انحطاط و سقوط تدریجی جامعه اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری است.

کلیدواژه‌ها: انحطاط جامعه اسلامی، آسیب شناسی انقلاب اسلامی، جامعه صدر اسلام، مقام معظم رهبری.

مقدمه

بررسی علت‌های انحطاط و سقوط جوامع گوناگون یکی از مهمترین و کاربردیترین پژوهش‌هایی است که ذهن پژوهشگران حوزه جامعه‌شناسی سیاسی را به خود مشغول کرده است. تنوع علت‌های انحطاط جوامع، بیانگر این است که آنها در هر جامعه‌ای متناسب با مبانی‌ای که بر اساس آنها شکل گرفته و نظام ارزش‌هایی که بر آن حاکم است، می‌تواند متفاوت با دیگر جوامع باشد. در این میان، زمانی که در جامعه اسلامی، مردم و ارزش‌های اسلامی به عنوان دو رکن از ارکان اساسی این جامعه به انحطاط کشیده شود، احتمال می‌رود که اصل و اساس جامعه دچار تزلزل و تبدل شود. اگر در جامعه اسلامی، مردم معرفت و شناخت درستی نسبت به حق نداشته باشند و در تشخیص آن دچار اشتباه شوند یا ارزش‌های اسلامی به هر دلیل در جامعه اسلامی کمرنگ شود و به حاشیه برود، باید در انتظار انحطاط جامعه و انحراف آن از مسیر حقیقی خویش بود.

جامعه‌ای که پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران بر اساس ارزش‌های اسلامی پایه‌گذاری شد نیز از این قاعده مستثنی نیست و شناختن صحیح آسیب‌های احتمالی پیش روی آن می‌تواند آن را در مسیر زوال و انحطاط قرار دهد. در این میان بهره‌گیری از سنت تاریخی و تجربه جوامع اسلامی مشابه در طول تاریخ، می‌تواند به شناخت هرچه بیشتر این آسیب‌ها کمک کند. یکی از بهترین نمونه‌هایی که شناخت آن می‌تواند در این مسیر راهگشا باشد، جامعه اسلامی صدر اسلام توسط پیامبر اکرم (ص) است.

جامعه‌ای که پیامبر اسلام (ص) در سرزمین حجاز تأسیس کرد در محیطی به وجود آمد که تا پیش از ورود اسلام، دارای منحط‌ترین فرهنگها و پست‌ترین خلیقات بود. رسول اکرم (ص) در بیش از دو دهه تلاش خویش توانستند انقلابی در فرهنگها و عادات مردم این سرزمین به وجود آورند و جامعه‌ای الگو را در آن تعبیه کنند؛ اما با گذشت کمتر از پنجاه سال از رحلت ایشان عواملی موجب بازگشت جامعه به عقب و انحطاط تدریجی آن شد به گونه‌ای که شخصی چون «یزید بن معاویه»، که به هیچ یک از ارزش‌های جامعه اسلامی پایبند نبود به عنوان خلیفه مسلمین بر مسند کار قرار می‌گیرد و «حسین بن علی (ع)» نواده پیامبر (ص) به عنوان شخصی که علیه حاکم جامعه اسلامی خروج کرده است به شهادت می‌رسد و جامعه اسلامی واکنشی درخور در برابر این فاجعه از خود نشان نمی‌دهد.

در این پژوهش تلاش می‌شود علت‌های انحراف و سقوط جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر اسلام(ص) به عنوان جامعه نمونه اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار گیرد. برای این منظور، تعدادی از بیانات ایشان درباره این مسئله، مشخص شده و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. برای تحلیل این بیانات از روش تحلیل «داده بنیاد» استفاده شده است. برای این منظور در ابتدا پس از ارائه تبیینی مختصر درباره روش تحلیل مورد استفاده، بیانات منتخب مقام معظم رهبری دام‌زده در مورد جامعه اسلامی پس از پیامبر اسلام(ص) مورد تحلیل قرار گرفته است. پس از مشخص شدن مفاهیم و مقولات اصلی، تلاش شده است با فهم نوع رابطه‌ای که میان این مفاهیم وجود دارد، الگویی به‌منظور تبیین کامل آن طراحی و ارائه شود. پس از طراحی الگو به تبیین اجزای مختلف آن پرداخته شده است.

۱ - چارچوب مفهومی

۱ - ۱ - فرایند تحلیل داده بنیاد

همان‌گونه که بیان شد در این پژوهش برای تحلیل پیام‌های مقام معظم رهبری از روش «تحلیل داده بنیاد» استفاده شد. این روش که یکی از روش‌های تحلیل متن است نوعی استقرا از هر پدیده است که می‌تواند نمایانگر الگویی از آن پدیده باشد (باردن، ۱۳۷۵: ۱۸۱). به طور مختصر می‌توان گفت که این راهبرد پژوهشی، نوعی روش‌شناسی عمومی برای تدوین نظریه‌هایی است که در داده‌های گردآوری و تحلیل‌شده به صورت نظام‌مند ریشه دارد. هدف غایی این راهبرد ارائه تبیین‌های جامع نظری در مورد هر پدیده خاص است (دانایی فرد، ۱۳۸۴: ۵۸).

نظریه‌پردازی داده بنیاد، روشی پژوهشی برای علوم اجتماعی است که توسط دو جامعه‌شناس امریکایی به نام‌های گلیسیر^۱ (۱۹۳۰م) و استراوس^۲ (۱۹۱۶م) تدوین شده است (کرسول، ۱۳۹۱: ۶۷). این روش قدیمی‌ترین و رایج‌ترین روش تحلیل محتوا است. در تعریف این روش چنین گفته‌اند: «نظریه‌پردازی داده بنیاد، روالی نظام‌مند و کیفی است به منظور تولید نظریه‌ای که فرایند، کنش یا برهمکنش را درباره یک موضوع خرد در سطح مفهومی کلی تشریح کند» (دانایی فرد و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۳۰).

1 - Barney Glaser

2 - Anselm Strauss

این روش پژوهشی دارای مراحل است که در ادامه به طور مختصر مورد بررسی و تبیین قرار می‌گیرد:

۱ - جمع‌آوری داده‌ها (نمونه‌گیری نظری)

۲ - تحلیل مضمونی (شناسه‌گذاری)

۳ - مفهوم‌سازی

۴ - مقوله‌بندی

۵ - الگوسازی

۲ - ۱ - جمع‌آوری داده‌ها (نمونه‌گیری)

در تحلیل داده‌بنیاد، نمونه‌گیری کاملاً هدفمند است و متناسب با موضوع و با هدف رسیدن به یک نظریه و الگو انجام می‌گیرد. این نمونه‌گیری کاملاً سیال و جوال است و متناسب با نیازهای محقق در هر مرحله، گام بعدی کار مشخص می‌شود؛ به این شکل که ابتدا متنی که بیشترین مفاهیم را در موضوع مدنظر پوشش داده است و به نظر می‌رسد همپوشانی فراوانی با موضوع دارد به عنوان «نمونه اول» مبنای کار قرار می‌گیرد و سپس اولویتهای بعدی به ترتیب مورد بررسی قرار می‌گیرد و الگوی مدنظر بتدریج تکمیل می‌شود (فیروزان، ۱۳۶۰: ۲۲۵).

با توجه به اینکه هدف این پژوهش مشخص کردن «علتهای انحطاط جوامع اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری» است، بررسی بیانات رهبر انقلاب نشان داد که ایشان این مبحث را در شش سخنرانی مورد تبیین قرار داده‌اند. پس از بررسی این شش مورد، سخنرانی ایشان در جمع «فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) در سال ۱۳۷۵»، که بیشترین مفاهیم را در موضوع مدنظر پوشش داده است به عنوان «نمونه اول» انتخاب شد و مبنای تحلیل قرار گرفت؛ سپس دیگر بیانات نیز بررسی شد و سه مورد دیگر (جدول ۱) به ترتیب اولویت، دسته‌بندی شد و مورد تحلیل قرار گرفت. پس از بررسی مورد چهارم با مطالعه دو مورد دیگر از بیانات، مفهوم و مقوله جدیدی به دست نیامد؛ لذا الگوی نهایی با استفاده از این مفاهیم و مقولات طراحی شد.

جدول ۱: بیانات منتخب مقام معظم رهبری به منظور مشخص کردن علت‌های انحطاط جوامع اسلامی

ردیف	عنوان پیام	تاریخ	کد
۱	بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص)	۱۳۷۵/۰۳/۲۰	A
۲	بیانات در دیدار با فرماندهان گردانها، گروهانها و دسته‌های عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور در سالروز شهادت امام سجاد(ع)	۱۳۷۱/۰۴/۲۲	B
۳	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران (خطبه اول)	۱۳۷۷/۰۲/۱۸	C
۴	بیانات در جمع فرماندهان، مسئولان و نیروهای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی و جمعی از جانبازان انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار	۱۳۷۴/۱۰/۰۵	D
۵	بیانات در دیدار جمعی از پاسداران	۱۳۷۱/۱۱/۰۶	E

۳- ۱ - تحلیل مضمونی (شناسه گذاری)

پس از انتخاب متون مدنظر، گام بعدی در تحلیل متن، «استخراج مضامین» از متن یا «شناسه گذاری باز» است. در این مرحله، قطعه‌ای از متن (جمله، بند یا...) انتخاب، و پس از تجزیه کامل، مضامین آن - متناسب با موضوع مدنظر - استخراج می‌شود. سپس هر یک از مضامین برای آسانی ارجاع و شناخت و پرهیز از تکرار با یک نشانگر منحصر به فرد مشخص می‌شود.

در این پژوهش از الگوی ذیل برای شناسه گذاری استفاده شده است:

- P: مخفف کلمه Point و نشاندهنده «نکته کلیدی» است.

- A,B,C...,W,X بیانگر هریک از بیاناتی است که مورد بررسی قرار گرفته است.

- 1,2,3... بیانگر شماره نکته کلیدی است؛ به طور مثال PB8 نشانگر نکته کلیدی هشتم از

سخنرانی B؛ یعنی دومین سخنرانی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲ - بیانات منتخب مقام معظم رهبری

در این قسمت از پژوهش، همان فرایند درباره بیانات منتخب مقام معظم رهبری انجام خواهد

شد.

در ابتدا «بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص)» به عنوان اولین سخنرانی

مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱ - ۲ - بررسی مورد اول

جدول ۲: شناسه گذاری مضمونی بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) - ۱۳۷۵

ردیف	عبارت	مضمون	شناسه گذاری
۱	یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی، که مصداقهای بارزش، بیشتر در تاریخ صدر اسلام و کمتر در طول زمان دیده می شود، «فرهنگ رزمندگی و جهاد» است.	کمرنگ شدن فرهنگ رزمندگی و جهاد	PA1
۲	نکته ای بلیغ در قرآن است که ما را به فکر می اندازد. قرآن به ما می گوید: نگاه کنید و از گذشته تاریخ، درس بگیرید.	ضرورت عبرت گیری از گذشته	PA2
۳	اینجاست که قرآن می گوید: «عبرت بگیرید!» اینجاست که می گوید: «قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ...» در سرزمین تاریخ سیر کنید و ببینید چه اتفاقی افتاده است؛ آن گاه خودتان را برحذر دارید.	ضرورت سیر در تاریخ و عبرت از گذشته	PA3
۴	اگر در جامعه ای، آن نوع خوبِ خواصِ طرفدارِ حق؛ یعنی کسانی که می توانند در صورت لزوم از متاع دنیوی دست بردارند در اکثریت باشند، هیچ وقت جامعه اسلامی به سرنوشت جامعه دوران امام حسین علیه السلام مبتلا نخواهد شد و مطمئناً تا ابد بیمه است. اما اگر قضیه به عکس شد و نوع دیگرِ خواصِ طرفدارِ حق - دلسپردگان به متاع دنیا، آنان که حق شناسند، ولی در عین حال مقابل متاع دنیا، پایشان می لرزد - در اکثریت بودند، وامصیبتاست!	قلت خواص طرفدار حق بی توجه به متاع دنیا در جامعه	PA4
		دلسپردگی خواص جامعه به دنیا	PA5
۵	اگر کسانی برای حفظ جانشان، راه خدا را ترک کنند و آنجا که باید حق بگویند، نگویند، چون جانشان به خطر می افتد یا برای مقامشان یا برای شغلشان یا برای پولشان یا محبت به اولاد، خانواده و نزدیکان و دوستانشان، راه خدا را رها کنند، آن وقت حسین بن علی ها به مسلخ کربلا خواهند رفت و به قتلگاه کشیده خواهند شد.	ترک راه خدا برای حفظ متاع دنیوی	PA6
		نگفتن حق برای حفظ جان و مقام	PA7
۶	آن وقت، یزیدها بر سر کار می آیند و بنی امیه، هزار ماه بر کشوری که پیغمبر به وجود آورده بود، حکومت خواهند کرد و «امامت» به «سلطنت» تبدیل خواهد شد!	تبدیل امامت به سلطنت	PA8
۷	«خلفا» یا به تعبیر بهتر «پادشاهان» این خاندان، اهل شرب خمر و فساد و فحشا و خبثت و ثروت اندوزی و اشرافی گری و هزار فسق و فجور دیگر مثل بقیه سلاطین عالم بودند.	فساد و فسق حاکمان	PA9
		ثروت اندوزی و اشرافیگری حاکمان	PA10
۸	آنها به مسجد می رفتند؛ برای مردم نماز می خواندند و مردم نیز به امامتشان اقتدا می کردند و آن اقتدا، کمتر از روی ناچاری و بیشتر به خاطر اعتقادات اشتباه و غلط بود؛ زیرا اعتقاد مردم را خراب کرده بودند.	ترویج اعتقادات نادرست در میان مردم	PA11

ادامه جدول ۲: شناسه‌گذاری مضمونی بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) - ۱۳۷۵

ردیف	عبارت	مضمون	شناسه گذاری
۹	وقتی خواص طرفدار حق یا اکثریت قاطعشان در یک جامعه، چنان تغییر ماهیت می‌دهند که فقط دنیای خودشان برایشان اهمیت پیدا می‌کند؛ وقتی از ترس جان، از ترس تحلیل و تقلیل مال، از ترس حذف مقام و پست، از ترس منفور شدن و از ترس تنها ماندن، حاضر می‌شوند حاکمیت باطل را قبول کنند و در مقابل باطل نمی‌ایستند و از حق طرفداری نمی‌کنند و جانشان را به خطر نمی‌اندازند آن‌گاه در جهان اسلام فاجعه با شهادت حسین بن علی علیه‌السلام - با آن وضع - آغاز می‌شود.	دنیاطلبی خواص طرفدار حق	PA12
		عدم ایستادگی خواص طرفدار حق در مقابل باطل	PA13
		از میان رفتن روحیه جهاد برای حمایت از حق	PA14
۱۰	امروز به دنیای اسلام و به کشورهای مختلف اسلامی و سرزمینی که خانه خدا و مدینه‌النبی در آن قرار دارد، نگاه کنید و ببینید چه فساق و فُجاری در رأس قدرت و حکومتند! بقیه سرزمینها را نیز با آن سرزمین قیاس کنید.	حاکمیت فساق و فجار در سرزمینهای اسلامی	PA15
۱۱	ابتدا سابقه‌داران اسلام - اعم از صحابه و یاران و کسانی که در جنگهای زمان پیغمبر شرکت کرده بودند - از امتیازات برخوردار شدند که بهره‌مندی مالی بیشتر از بیت‌المال، یکی از آن امتیازات بود. چنین عنوان شده بود که تساوی آنها با سایرین درست نیست و نمی‌توان آنها را با دیگران یکسان دانست!	ویژه‌خواری و برخورداری سابقه‌داران از امتیازات ویژه	PA16
		تبعیض میان خواص و عوام	PA17
۱۲	در دوران خلیفه سوم، وضعیت به‌گونه‌ای شد که برجستگان صحابه پیغمبر، جزو بزرگترین سرمایه‌داران زمان خود محسوب می‌شدند!	سرمایه‌داری و ثروت‌اندوزی سران و حاکمان	PA18
۱۳	جامعه‌ای است که در آن، ارزشها تحت‌الشعاع دنیاداری قرار گرفته بود.	تحت‌الشعاع قرار گرفتن ارزشها توسط دنیا	PA19
۱۴	جامعه‌ای است که امیر المؤمنین علیه‌السلام، وقتی می‌خواهد مردم را به جهاد ببرد، آن همه مشکلات و دردسر برایش دارد! خواص دوران او - خواص طرفدار حق یعنی کسانی که حق را می‌شناختند - اکثرشان کسانی بودند که دنیا را بر آخرت ترجیح می‌دادند!	گریز مردم از جهاد در راه خدا	PA20
		دنیاطلبی خواص طرفدار حق	PA21
۱۵	وقتی امام حسین علیه‌السلام قیام کرد - با آن عظمتی که در جامعه اسلامی داشت - بسیاری از خواص به نزدش نیامدند و به او کمک نکردند. ببینید وضعیت در یک جامعه تا چه اندازه به وسیله خواصی که حاضرند دنیای خودشان را - به راحتی - بر سرنوشت دنیای اسلام در قرنهای آینده ترجیح دهند، خراب می‌شود!	عدم یاری امام (ولی خدا) توسط خواص طرفدار حق	PA22
		دنیاطلبی خواص طرفدار حق	PA23

ادامه جدول ۲: شناسه‌گذاری مضمونی بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) - ۱۳۷۵

ردیف	عبارت	مضمون	شناسه‌گذاری
۱۶	همه اینها، وقتی که با شدت عمل دستگاه حاکم مواجه می‌شوند و می‌بینند بناست جانشان، سلامتی‌شان، راحتی‌شان، مقامشان و پولشان به خطر بیفتد، پس می‌زنند! اینها که پس زدند، عوام مردم هم به آن طرف رو می‌کنند.	دنیاطلبی خواص طرفدار حق	PA24
		راحت‌طلبی و عافیت‌طلبی خواص طرفدار حق	PA25
۱۷	اگر امثال شَبَّثُ بن رَبِیعِ در یک لحظه حساس به جای اینکه از ابن زیاد بترسند از خدا می‌ترسیدند، تاریخ عوض می‌شد.	تصمیم خواص طرفدار حق به یاری حق در لحظات حساس و سرنوشت‌ساز	PA26
		ترس خواص از حاکم باطل و خداترس نبودن	PA28
۱۸	ببینید! از هر طرف حرکت می‌کنیم به خواص می‌رسیم. تصمیم‌گیری خواص در وقت لازم؛ تشخیص خواص در وقت لازم؛ گذشت خواص از دنیا در لحظه لازم؛ اقدام خواص برای خدا در لحظه لازم.	تصمیم خواص طرفدار حق به حمایت از حق در لحظات حساس و سرنوشت‌ساز	PA29
		تشخص حق و اقدام به حمایت از آن توسط خواص در لحظه مورد نیاز	PA30
		دنیاطلبی خواص طرفدار حق	PA31
۱۹	در وقت خودش بایستی تصمیم می‌گرفتند، نگرفتند. عده‌ای ترسیدند؛ عده‌ای ضعف پیدا کردند؛ عده‌ای اختلال کردند، و عده‌ای بر سر کسب ریاست با هم نزاع کردند.	وقت نشناسی و تصمیم‌گیری خواص در لحظه مناسب	PA32
		ترس خواص طرفدار حق از حمایت حق در لحظه مورد نیاز	PA33
		نزاع خواص بر سر کسب ریاست و مقام به‌جای حرکت در مسیر حمایت از حق	PA34
۲۰	اگر خواص امری را که تشخیص دادند بموقع و بدون فوت وقت عمل کنند، تاریخ نجات پیدا می‌کند و دیگر حسین‌بن‌علی‌ها به کربلاها کشانده نمی‌شوند. اگر خواص بد فهمیدند، دیر فهمیدند، فهمیدند اما با هم اختلاف کردند؛ کربلاها در تاریخ تکرار خواهد شد.	وقت نشناسی و تصمیم‌گیری خواص در لحظه مناسب	PA35
		بدفهمی و دیرفهمی خواص	PA36
		اختلاف میان خواص جامعه	PA37
۲۱	خدای متعال وعده داده است که اگر کسی او را نصرت کند، او هم نصرتش خواهد کرد، برو برگرد ندارد! اگر کسی برای خدا تلاش و حرکت کند، پیروزی نصیبش خواهد شد.	یاری کردن خدا شرط بهره‌مندی از نصرت الهی	PA38
		تلاش و حرکت برای خدا شرط پیروزی	PA39

پس از استخراج مضامین مرتبط در نمونه اول، تلاش شد تا مضمون‌هایی که به لحاظ معنایی، قرابت بیشتری با یکدیگر دارد، تجمع، و در قالب مفهومی کلی‌تر ارائه شود.

جدول ۳: مفهوم‌سازی بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) - ۱۳۷۵

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۱	کمرنگ شدن فرهنگ رزمندگی و جهاد	کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت‌طلبی	PA1-PA11-PA12-PA18-PA27
	از میان رفتن روحیه رزمندگی و مجاهدت در میان خواص		
	گریز مردم از جهاد در راه خدا		
	عدم مجاهدت خواص در راه خدا		
۲	عبرت نگرفتن از گذشته	عبرت نگرفتن از تاریخ	PA2-PA3
	سیر در تاریخ و عبرت از گذشته		
۳	کمی خواص طرفدار حق بی توجه به متاع دنیا در جامعه	عملکرد نامناسب خواص در دفاع از حق در لحظه مناسب	PA4-PA5-PA10-PA11-PA12-PA19-PA21-PA23-PA24-PA25-PA28-PA29-PA30-PA31-PA32
	دلسپردگی خواص جامعه به دنیا		
	دنیاطلبی خواص طرفدار حق		
	عدم ایستادگی خواص طرفدار حق در مقابل باطل		
	عدم یاری حاکم توسط خواص طرفدار حق		
	راحت‌طلبی و عافیت‌طلبی خواص طرفدار حق		
	تصمیم خواص جامعه در لحظات حساس و سرنوشت ساز		
	مجاهدت نکردن خواص در راه خدا		
	وقت نشناسی و تصمیم‌گیری خواص در لحظه مناسب		
	تشخیص صحیح حقیقت توسط خواص طرفدار حق		
اختلاف میان خواص جامعه			
۴	کمی خواص طرفدار حق بی توجه به متاع دنیا در جامعه	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	PA5-PA6-PA10-PA17-PA19-PA20-PA21-PA22-PA23-PA26-PA29
	ترک راه خدا برای حفظ متاع دنیوی		
	دلسپردگی خواص جامعه به دنیا		
	راحت‌طلبی و عافیت‌طلبی خواص طرفدار حق		
۵	ترک راه خدا برای حفظ متاع دنیوی	یاری نکردن دین خدا	PA6-PA33-PA34
	یاری نکردن دین خدا		
۶	تبدیل امامت به سلطنت	روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	PA7-PA8-PA13-PA16
	فساد و فسق حاکمان		
	حاکمیت فساق و فجار در سرزمینهای اسلامی		
	سرمایه‌داری و ثروت‌اندوزی سران و حاکمان		
۷	ترویج اعتقادات نادرست در میان مردم	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	PA9-PA17
	تحت‌الشعاع قرار گرفتن ارزشها توسط دنیا		
۸	ویژه‌خواری و برخورداری عده‌ای خاص از امتیازات ویژه	رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	PA14-PA15
	تبعیض میان اقشار مختلف جامعه		

در گام بعد نیز مفاهیمی که دارای قرابت معنایی بیشتری با یکدیگر بود، ذیل یک مقوله کلان گرد آمد.

جدول ۴: مقوله‌بندی بیانات در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) - ۱۳۷۵

ردیف	مفاهیم مرتبط	مقوله	شناسه‌های باز
۱	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	کمرنگ شدن فرهنگ جهاد و رواج دنیاطلبی و راحت‌طلبی در جامعه	PA1-PA11-PA12-PA18-PA27- PA5-PA6-PA10-PA17-PA19- PA20-PA21-PA22-PA23-PA26- PA29
	کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت‌طلبی		
۲	عملکرد نامناسب خواص طرفدار حق در دفاع از حق	یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق	PA4-PA5-PA6-PA10-PA11- PA12-PA19-PA21-PA23- PA24- PA25-PA28-PA29-PA30-PA31- PA32-PA33-PA34
	یاری نکردن دین خدا		
۳	روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	PA7 - PA8 - PA13 - PA16
۴	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	تغییر ارزشها و باورهای مردم در جامعه	PA9 - PA17
۵	رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	PA14 - PA15

پس از بررسی و تحلیل بیانات مقام معظم رهبری در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص)، هشت مفهوم استخراج شد (جدول ۳) که با تلفیق مفاهیم مشابه با یکدیگر، پنج مقوله کلی مشخص گردید. این مقولات عبارت است از: «کمرنگ شدن فرهنگ جهاد و رواج دنیاطلبی و راحت‌طلبی در جامعه»، «یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق»، «روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست»، «تغییر ارزشها و باورهای مردم در جامعه» و «رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه» (جدول ۴).

۲-۲ - بررسی مورد دوم

دومین موردی که مورد بررسی قرار گرفت، «بیانات در جمع فرماندهان گردانهای عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور» است. با بهره‌گیری از مضامین این سخنرانی، مفاهیم سخنرانی پیشین اصلاح و تکمیل شده است. برای مشخص کردن مفاهیم جدید، این مفاهیم به صورت پررنگتر نشان داده شده است.

جدول ۵: مفهوم‌سازی بیانات در جمع فرماندهان گردانهای عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور - ۱۳۷۱

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۱	کمرنگ شدن روحیه بسیجی	کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت طلبی	PB33
۲		عبرت نگرفتن از تاریخ	
۳		عملکرد نامناسب خواص طرفدار حق در دفاع از حق	
۴	دنیاطلبی مردم جامعه	دنیاطلبی و راحت طلبی	PB7- PB10- PB21- PB20- PB24
	رقابت در مطامع دنیوی		
	ارزش شدن دنیاطلبی و شهوترانی		
	تغییر ارزشها و معیارهای جامعه از الهی به مادی و دنیایی		
۵		یاری نکردن دین خدا	
۶	به حکومت رسیدن ناهلان	تبدیل نظام حکومتی از ولایت به سلطنت و روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	PB2- PB18- PB19- PB32
	غرق شدن دستگاه حکومت در زخارف دنیوی و شهوات شخصی		
	دوری حاکمان و دستگاه حکومتی جامعه اسلامی از زهد و تقوای الهی		
	از میان رفتن نظام امامت در جامعه اسلامی		
۷	بازگشت معیارهای باطل و نادرست مادی به جامعه	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	PB27- PB28
	ارزش شدن ارزشهای مادی همچون پول و زور و شهوت در جامعه		

ادامه جدول ۵: مفهوم سازی بیانات در جمع فرماندهان گردانهای عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۸		رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	
۹	دور شدن از ذکر خدا	کمرنگ شدن معنویت و رابطه با خدا در جامعه	PB3-PB4-
	کمرنگ شدن معنویت در جامعه جدا کردن معنویت و عبادات از زندگی اجتماعی		PB5
۹	دوری حاکمان و دستگاه حکومتی جامعه اسلامی از زهد و تقوی الهی	کمرنگ شدن معنویت و ارزشهای معنوی در جامعه	PB19
	کمرنگ شدن معنویت و ارزشهای معنوی در جامعه		PB29
	کمرنگ شدن فضیلت‌های انسانی در جامعه		PB31
۱۰	دوری جامعه از اسلام اصیل	دوری جامعه از ارزشهای اصیل اسلامی	PB1
	کمرنگ شدن اصول اسلام و انقلاب		PB14
	آشنا نبودن جامعه اسلامی با معارف اسلامی و قرآنی		PB17
	کمرنگ شدن صدق و راستی در جامعه		PB23
	ارزش شدن بی‌اعتنایی به ارزشهای اسلامی در جامعه		PB26
	کمرنگ شدن ارزشهای اصیل اسلامی در جامعه		PB30
	کمرنگ شدن امر به معروف و نهی از منکر در جامعه		PB37
۱۱	پیروی از هواهای نفسانی و شهوات	غرق شدن در شهوات	PB6
	غرق شدن دستگاه حکومت در زخارف دنیوی و شهوات شخصی		PB18
	ارزش شدن دنیاطلبی و شهوترانی		PB21 - PB25
	ارزش شدن ارزشهای مادی همچون پول و زور و شهوت در جامعه		PB28

ادامه جدول ۵: مفهوم سازی بیانات در جمع فرماندهان گردانهای عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۱۲	تضعیف آرمانخواهی در جامعه	کمرنگ شدن آرمانها در جامعه اسلامی	PB9
	کمرنگ شدن آرمانها و شعارها		PB13
	تقدم دنیا بر آرمانها		PB8
۱۳	برتری مصالح شخصی بر مصالح جامعه	مقدم داشتن منافع شخصی بر منافع جامعه اسلامی	PB11
	تقدم امیال شخصی بر آرمانها و تکالیف الهی		PB34
	غلبه محاسبات مادی در جامعه		PB15
	تقدم منافع شخصی بر منافع جامعه		PB22
۱۴	کم شدن همت افراد جامعه اسلام	بی‌همتی افراد در جامعه اسلامی	PB12
۱۵	عدم توجه صرف به رضای الهی	انجام ندادن تکلیف صرفاً برای رضای الهی	PB16
۱۶	انزوای مجاهدان در راه خدا	انزوای مجاهدان و میدان دادن به دنیاطلبان	PB35
	میدان دادن به افراد دنیاطلب و بی‌صفای بی‌معنویت		PB36

جدول ۶: مقوله‌بندی بیانات در جمع فرماندهان گردانهای عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور - ۱۳۷۱

ردیف	مفاهیم مرتبط	مقولات	شناسه‌های باز
۱	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	کمرنگ شدن فرهنگ جهاد و رواج دنیاطلبی و راحت-طلبی در جامعه	PB7- PB10- PB21- PB20- PB24
	کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت‌طلبی		
	مقدم داشتن منافع شخصی بر منافع جامعه اسلامی		
	بی‌همتی افراد در جامعه اسلامی		
۲	عملکرد نامناسب خواص طرفدار حق در دفاع از حق	یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق	PB33
	یاری نکردن دین خدا		
	انجام ندادن تکلیف صرفاً برای رضای الهی		
۳	روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	روی کار آمدن افراد فاسق و ناشایست در سطوح مختلف	PB2- PB18- PB19- PB32
	انزوای مجاهدان و میدان دادن به دنیاطلبان		
۴	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	تغییر ارزشها و باورهای مردم و کمرنگ شدن آرمانها در جامعه	PB27- PB28
	دوری جامعه از ارزشهای اصیل اسلامی		
	کمرنگ شدن آرمانها در جامعه اسلامی		
۵	رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	
۶	کمرنگ شدن معنویت و رابطه با خدا در جامعه	دوری از معنویت و محوریت یافتن مادیات و شهوات در جامعه	PB3-PB4- PB5- PB19- PB29- PB31
	غرق شدن در شهوات		
			- PB21- PB18-PB6 PB28-PB25

با تحلیل دومین سخنرانی، هشت مفهوم جدید (جدول ۵) به مفاهیم اولیه افزوده، و یکی از مفاهیم اولیه نیز بر اساس داده‌های جدید اصلاح و تکمیل شد. با تلفیق این مفاهیم، مفهومی جدید تحت عنوان «دوری از معنویت و محوریت یافتن مادیات و شهوات در جامعه» به مقولات پیشین افزوده، و دو مورد از مقوله‌ها نیز بدین شکل اصلاح شد: مقوله «روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست»، به «روی کار آمدن افراد فاسق و ناشایست در سطوح مختلف» تغییر یافت و مقوله «تغییر ارزشها و باورهای مردم در جامعه» نیز بدین شکل اصلاح و تکمیل شد: «تغییر ارزشها و باورهای مردم و کمرنگ شدن آرمانها در جامعه» (جدول ۶)؛ بدین ترتیب با بررسی سخنرانی دوم، مقولات به شش مورد افزایش یافت.

۳-۲- بررسی مورد سوم

در ادامه، «بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران در سال ۱۳۷۷» به عنوان سومین نمونه مورد تحلیل قرار گرفت.

جدول ۷: مفهوم‌سازی بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران در سال ۱۳۷۷

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۱		کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت‌طلبی	
۲		عبرت نگرفتن از تاریخ	
۳	ثروت‌اندوزی و سرمایه‌داری خواص جامعه	عملکرد نامناسب خواص	PC8
	دنیاطلبی و مالدوستی خواص طرفدار حق	طرفدار حق در دفاع از حق	PC14
۴	ثروت‌اندوزی و سرمایه‌داری خواص جامعه	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	PC8
	تغییر ارزشها و معیارهای جامعه از الهی به مادی و دنیایی		PC13
	دنیاطلبی و مالدوستی خواص طرفدار حق		PC14
۵		یاری نکردن دین خدا	
۶	به حکومت رسیدن ناهالان	تبدیل نظام حکومتی از ولایت به سلطنت و روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	PC10 PC11 PC12
	تبدیل حکومت الهی (خلافت و ولایت) به حکومت پادشاهی		
	تبدیل حکومت بر اساس محبت و عاطفه (ولایت) به حکومت خودسر و بی توجه به مردم		
۷	تغییر ارزشها و معیارهای جامعه از الهی به مادی و دنیایی	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	PC9

ادامه جدول ۷: مفهوم‌سازی بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران در سال ۱۳۷۷

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۸	کمرنگ شدن عدالت مطلق و بی‌اغماض در همه کارهای خصوصی و عمومی	رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	PC2
۹	تضعیف عبودیت کامل در مقابل پروردگار در همه کارهای خصوصی و عمومی	کمرنگ شدن معنویت و رابطه با خدا در جامعه	PC4
	کمرنگ شدن عشق و عاطفه جوشان به خدا، مردم و...		
۱۰	کمرنگ شدن عدالت مطلق و بی‌اغماض در همه کارهای خصوصی و عمومی	دوری جامعه از ارزشهای اصیل اسلامی	PC2
۱۱		غرق شدن در شهوات	
۱۲		کمرنگ شدن آرمانها در جامعه اسلامی	
۱۳		مقدم داشتن منافع شخصی بر منافع جامعه اسلامی	
۱۴		بی‌اهمیتی افراد در جامعه اسلامی	
۱۵	تضعیف عبودیت کامل در مقابل پروردگار در همه کارهای خصوصی و عمومی	انجام ندادن تکلیف صرفاً برای رضای الهی	PC3
۱۶	تقدم افراد ناشایسته به جای افراد لایق و کاردان در حکومت و فرهنگ و...	انزوای مجاهدان و میدان دادن به دنیاطلبان	PC15
۱۷	تضعیف شناخت افراد در جامعه اسلامی نسبت به دین	ضعف شناختی افراد جامعه نسبت به دین و احکام اسلامی	PC1
	تضعیف شناخت افراد در جامعه اسلامی نسبت به خدا		PC2
	تضعیف شناخت افراد در جامعه اسلامی نسبت به جامعه		PC3
	تضعیف شناخت افراد در جامعه اسلامی نسبت به طبیعت		PC4
۱۸	ناشکری نعمات الهی و تبدیل نعمت به غضب الهی	ناشکری نعمات و ابتلا به غضب الهی	PC6
۱۹	دنباله‌روی عوام از خواص منحرف و گمراه شدن آنان	عدم تحلیل عوام، دنباله‌روی از خواص گمراه شده	PC7
	عدم تحلیل عوام و دنباله‌روی آنان از خواص جامعه	PC16	

جدول ۸: مقوله‌بندی بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران در سال ۱۳۷۷

ردیف	مفاهیم مرتبط	مقولات	شناسه‌های باز
۱	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	کمرنگ شدن فرهنگ جهاد و رواج دنیاطلبی و راحت‌طلبی در جامعه	PC8-PC13-PC14
	کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت‌طلبی		
	مقدم داشتن منافع شخصی بر منافع جامعه اسلامی		
	بی‌همتی افراد در جامعه اسلامی		
۲	عملکرد نامناسب خواص طرفدار حق در دفاع از حق	یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق و برانگیخته شدن غضب الهی	PC8-PC14
	یاری نکردن دین خدا		PC3
	انجام ندادن تکلیف صرفاً برای رضای الهی		PC6
۳	ناشکری نعمات و ابتلا به غضب الهی	تبدیل نظام حکومتی از ولایت به سلطنت و روی کار آمدن افراد فاسق و ناشایست در سطوح مختلف	PC10-PC11-PC12
	روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست		PC15
۴	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	تغییر ارزشها و باورهای مردم و کمرنگ شدن آرمانها در جامعه	PC9
	دوری جامعه از ارزشهای اصیل اسلامی		PC2
	کمرنگ شدن آرمانها در جامعه اسلامی		
۵		رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	PC2
۶	کمرنگ شدن معنویت و رابطه با خدا در جامعه	دوری از معنویت و محوریت یافتن مادیات و شهوات در جامعه	PC4
	غرق شدن در شهوات		
۷	تضعیف شناخت افراد در جامعه اسلامی نسبت به دین، خدا، جامعه، طبیعت و... در جامعه	ضعف شناخت افراد جامعه به دین و احکام اسلامی	PC1
	عدم تحلیل عوام، دنباله‌روی از خواص گمراه شده		PC7-PC16

با تحلیل محتوای سومین سخنرانی، سه مفهوم جدید به مفاهیم قبل افزوده شد و مفاهیم به ۱۹ مورد رسید (جدول ۷). بر اساس مفاهیم جدید، یک مورد تحت عنوان «ضعف شناخت افراد جامعه نسبت به دین و احکام اسلامی» به مقولات افزوده، و مقوله «یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق» نیز به صورت «یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق و برانگیخته شدن غضب الهی» تکمیل شد (جدول ۸).

۴ - ۲ - بررسی مورد چهارم

چهارمین سخنرانی، «بیانات در جمع فرماندهان، مسئولان و نیروهای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی» است که برای تکمیل داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفت.

جدول ۹: مفهوم‌سازی بیانات در جمع فرماندهان و مسئولان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی - ۱۳۷۴

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه‌های باز
۱		کمرنگ شدن فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت‌طلبی	
۲		عبرت نگرفتن از تاریخ	
۳	بی‌توجهی اهل حق به سرنوشت دنیای اسلام	انسجام و استقامت نداشتن خواص طرفدار حق در دفاع از حق	PD6
	عقب‌نشینی و سکوت اهل حق در مقابل فشار حکام ظالم		PD7
	عدم وحدت و سازماندهی درست اهل حق در مقابله با حکام ظالم		PD8 PD12
	عدم ارتباط و اتصال کامل میان اهل حق		PD9
	خستگی و عدم استقامت اهل حق در مقابل فشار اهل باطل و تسلیم		PD10-PD11
۴	رواج دنیاطلبی در جامعه	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	PD1
	فریفته شیرینی و عیش دنیا شدن		PD4
	عقب‌نشینی و سکوت اهل حق در مقابل فشار حکام ظالم		PD7
۵	کمرنگ شدن غیرت دینی و مسئولیت ایمانی جامعه	یاری نکردن دین خدا	PD3
۶		تبدیل نظام حکومتی از ولایت به سلطنت و روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	
۷		تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	
۸		رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	

ادامه جدول ۹: مفهوم سازی بیانات در جمع فرماندهان و مسئولان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی

ردیف	مضامین مرتبط	مفهوم	شناسه های باز
۹	کمرنگ شدن جهاد اکبر و خودسازی افراد جامعه	کمرنگ شدن معنویت و رابطه با خدا در جامعه	PD5
۱۰		دوری جامعه از ارزشهای اصیل اسلامی	
۱۱	رواج فساد و فحشا در جامعه	غرق شدن در شهوات	PD2
۱۲		کمرنگ شدن آرمانها در جامعه اسلامی	
۱۳	بی توجهی اهل حق به سرنوشت دنیای اسلام	مقدم داشتن منافع شخصی بر منافع جامعه اسلامی	PD6
۱۴		بی همتی افراد در جامعه اسلامی	
۱۵		انجام ندادن تکلیف صرفاً برای رضای الهی	
۱۶		انزوای مجاهدان و میدان دادن به دنیاطلبان	
۱۷		ضعف شناختی افراد جامعه نسبت به دین و احکام اسلامی	
۱۸		ناشکری نعمات و ابتلا به غضب الهی	
۱۹		عدم تحلیل عوام، دنباله روی از خواص و گمراه شدن	

جدول ۱۰: مقوله‌بندی بیانات در جمع فرماندهان و مسئولان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی - ۱۳۷۴

ردیف	مفاهیم مرتبط	مقولات	شناسه‌های باز
۱	دنیاطلبی و راحت‌طلبی	کمرنگ شدن فرهنگ جهاد و رواج دنیاطلبی و راحت‌طلبی در جامعه	PD1-PD4-PD7
	کمرنگ شدن فرهنگ ایثار، جهاد و شهادت‌طلبی		
	مقدم داشتن منافع شخصی بر منافع جامعه اسلامی		PD6
	بی‌همتی افراد در جامعه اسلامی		
۲	انسجام و استقامت نداشتن خواص طرفدار حق در دفاع از حق	یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق و برانگیخته شدن غضب الهی	PD6-PD7-PD8-PD9-PD10-PD11-PD12
	یاری نکردن دین خدا		PD3
	انجام ندادن تکلیف در جهت کسب رضای الهی		
	ناشکری نعمات و ابتلا به غضب الهی		
۳	روی کار آمدن حاکمان فاسق و ناشایست	تبدیل نظام حکومتی از ولایت به سلطنت و روی کار آمدن افراد فاسق و ناشایست در سطوح مختلف	
	انزوای مجاهدان و میدان دادن به دنیاطلبان		
۴	تغییر اعتقادات، باورها و ارزشهای جامعه	تغییر ارزشها و باورهای مردم و کمرنگ شدن آرمانها در جامعه	
	دوری جامعه از ارزشهای اصیل اسلامی		
	کمرنگ شدن آرمانها در جامعه اسلامی		
۵		رواج و گسترش ویژه‌خواری و تبعیض در جامعه	
۶	کمرنگ شدن معنویت و رابطه با خدا در جامعه	دوری از معنویت و محوریت یافتن مادیات و شهوات در جامعه	PD5
	غرق شدن در شهوات		PD2
۷	تضعیف شناخت افراد در جامعه اسلامی نسبت به دین، خدا، جامعه، طبیعت و... در جامعه	ضعف شناخت عوام جامعه نسبت به دین و احکام اسلامی و پیروی از خواص جامعه	
	عدم تحلیل عوام، دنباله‌روی از خواص گمراه شده		

با بررسی چهارمین مورد از سخنرانیهای منتخب، تنها یکی از مفاهیم گذشته اصلاح شد ولی تغییری در تعداد آنها ایجاد نشد (جدول ۹). هم‌چنین با بررسی مورد پنجم، یعنی «بیانات در دیدار جمعی از پاسداران»، که در تاریخ ۱۳۷۱/۱۱/۰۶ صورت گرفته است نیز مفهوم جدیدی به دست نیامد و تغییری در مقولات پیشین نیز ایجاد نشد (جدول ۱۰)؛ لذا تلاش شد بر اساس ۱۹ مفهوم

استخراج شده و ۷ مقوله به دست آمده، الگویی برای تبیین دقیق علت‌های انحطاط جوامع اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری طراحی شود.

۳ - تبیین الگوی نهایی علت‌های انحطاط جامعه اسلامی

با بررسی اجمالی مفاهیم و مقولات، مشخص شد که می‌توان علت‌های انحطاط جامعه را در مجموع به دو دسته کلی انحراف خواص و انحراف عوام جامعه تقسیم کرد؛ لذا ابتدا جداگانه به تبیین چگونگی تأثیر انحراف خواص و عوام در انحطاط جامعه پرداخته، و الگویی اولیه ارائه می‌شود؛ سپس با تلفیق الگوها، الگوی نهایی ارائه می‌شود که بیانگر علت‌های انحطاط جامعه اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری است.

مقام معظم رهبری در تحلیل اقشار مختلف جامعه معتقدند: «در هر جامعه و شهر و کشوری از یک دیدگاه، مردم به دو قسم تقسیم می‌شوند: یک قسم کسانی هستند که بر مبنای فکر خود از روی فهمیدگی و آگاهی و تصمیم‌گیری کار می‌کنند؛ راهی را می‌شناسند و در آن راه... گام برمی‌دارند» که می‌توان این قسم را "خواص" جامعه نام نهاد.

قسم دیگر از مردم هر جامعه‌ای کسانی هستند که قدرت تحلیل شرایط و وقایع را ندارند و برای تصمیم‌گیری‌هایشان غالباً تابع تصمیمات خواص هستند. این قشر از مردم را می‌توان "عوام" جامعه نامگذاری کرد.

البته باید توجه کرد که تلازم و التزامی میان میزان تحصیلات و سواد افراد و عوام و خواص بودن آنان وجود ندارد؛ چراکه ممکن است شخصی در عین درس نخوانده بودن، قدرت تحلیل و تشخیص شرایط را داشته باشد و جزء خواص جامعه به شمار آید در حالی که شخصی که دارای تحصیلات عالی دینی یا غیردینی است به علت عدم توانایی در تحلیل وقایع و تصمیم‌گیری براساس این تحلیل در دسته عوام قرار گیرد.

«خواص جامعه دو جبهه‌اند: خواص جبهه حق و خواص جبهه باطل». خواص طرفدار حق نیز به نوبه خود به دو دسته قابل انقسام می‌باشند. «یک نوع کسانی هستند که در مقابله با دنیا، زندگی، مقام، شهوت، پول، لذت، راحت، نام و همه متاع‌های خوب قرار دارند» و دسته دیگر کسانی هستند که در عین توانایی در تشخیص واقعیات جامعه به علت وابستگی فراوان به مطامع دنیوی در برخی

مواقع برخلاف علمشان از همراهی و یاری حق رویگردان می‌شوند.

بدین ترتیب مقام معظم رهبری برای تحلیل انحطاط جامعه اسلامی به‌طور عمده بر دو قشر خاص طرفدار حق و عوام مردم تأکید می‌کنند که در ادامه به شکل مختصر تبیین می‌شود.

۱- ۳- انحراف و انحطاط خواص طرفدار حق

از نگاه رهبر انقلاب، خواص جامعه در سعادت یا شقاوت آن جامعه نقش کلیدی ایفا می‌کنند. انحراف خواص می‌تواند به انحطاط کل جامعه منجر شود و چنانچه خواص جامعه در مسیر حق بدرستی گام بردارند، می‌توانند زمینه سعادت آن جامعه را فراهم آورند. در این بخش تلاش شده است سیر انحراف خواص جامعه تبیین شود.

الف - کمرنگ شدن فرهنگ جهاد و رواج دنیاخواهی و راحت‌طلبی در جامعه

«یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی، که مصداق‌های بارزش، بیشتر در تاریخ صدر اسلام و کمتر در طول زمان دیده می‌شود، "فرهنگ رزمندگی و جهاد" است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵). تا وقتی این روحیه در خواص جامعه زنده بماند، آنان پشتیبان حق خواهند بود و در جهت تحقق کامل آن اقدام خواهند کرد. اما اگر خواص حامی حق «برای حفظ جانشان، راه خدا را ترک کنند و آنجا که باید حق بگویند، نگویند، چون جانشان به خطر می‌افتد یا برای مقامشان یا برای شغلشان یا برای پولشان یا محبت به اولاد، خانواده و نزدیکان» از حمایت از حق دست بردارند، مقدمه انحراف خواص و انحطاط جامعه فراهم خواهد شد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

در جامعه اسلامی پس از پیامبر نیز «قضایا، کمتر از یک دهه پس از رحلت پیغمبر شروع شد». در نظر گرفتن امتیازات ویژه برای صحابه و یاران پیامبر اسلام (ص) و آغاز ثروت‌اندوزی آنان، زمینه را جهت دل‌بستگی خواص طرفدار حق به مطامع دنیوی فراهم نمود و پس از گذشت چند سال «وضعیت به گونه‌ای شد که برجستگان صحابه پیغمبر، جزو بزرگترین سرمایه‌داران زمان خود محسوب می‌شدند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵). این امر بتدریج زمینه‌ای را به وجود آورد که موجب شد هرچند در بین این صحابه، شیعیان زیادی هم بودند «که امیرالمؤمنین علیه‌الصلاة والسلام را قبول داشته و او را خلیفه اول می‌دانستند. اما همه اینها، وقتی با شدت عمل دستگاه حاکم مواجه می‌شوند و می‌بینند بناست جانشان، سلامتی‌شان، راحتی‌شان، مقامشان و پولشان به خطر بیفتد، پس می‌زنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

«اگر در جامعه اسلامی، آن حالت آرمانخواهی از بین برود یا ضعیف شود» (آیت‌الله خامنه‌ای،

(۱۳۷۷) و خواص طرفدار حق «از سرنوشت دنیای اسلام اعراض کرده، نسبت به آن بی‌توجه» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۴) شوند و منافع شخصی و دنیایی را بر منافع جامعه اسلامی ترجیح دهند، مقدمه انحراف خواص و به تبع آن انحطاط جامعه اسلامی فراهم می‌شود.

بدین ترتیب می‌توان گفت یکی از مهمترین ملاکهای تشخیص وضعیت جامعه اسلامی این است که بتوان این مسئله را تحلیل کرد که «از این خواص طرفدار حق، کدامها جزو دسته‌ای هستند که حاضرند دینشان را قربانی دنیایشان کنند و کدامها کسانی هستند که حاضرند دنیایشان را قربانی دینشان کنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵). «نوع خوب خواص طرفدار حق؛ یعنی کسانی که می‌توانند در صورت لزوم از متاع دنیوی دست بردارند در اکثریت باشند؛ هیچ‌وقت جامعه اسلامی به سرنوشت جامعه دوران امام حسین علیه‌السلام مبتلا نخواهد شد و مطمئناً تا ابد بیمه است. اما اگر قضیه به عکس شد و نوع دیگر خواص طرفدار حق - دلسپردگان به متاع دنیا. آنان که حق شناسند، ولی در عین حال مقابل متاع دنیا، پایشان می‌لرزد - در اکثریت بودند، وامصیبتاست!» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

«رواج دنیاطلبی» و راحت‌طلبی در جامعه اسلامی موجب می‌شود «خواص» به اصطلاح طرفدار حق که حق را شناختند و تشخیص دادند، اما دنیایشان را بر آن مرجح دانستند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۴) در جامعه به اکثریت تبدیل شوند و در مواقعی که دین خدا و راه حق نیاز به یاری و دادن هزینه‌های مالی و آبرویی دارد از آن سر باز زنند و زمینه انزوای اهل حق را فراهم کنند.

ب - یاری نکردن دین خدا و دفاع از حق در لحظات سرنوشت‌ساز و برانگیخته‌شدن غضب الهی یکی از مواردی که می‌تواند جامعه اسلامی را از سقوط نجات دهد، تشخیص حق توسط خواص و دفاع از آن در لحظات حساس و سرنوشت‌ساز تاریخی است. «تصمیم‌گیری خواص در وقت لازم، تشخیص خواص در وقت لازم، گذشت خواص از دنیا در لحظه لازم، اقدام خواص برای خدا در لحظه لازم. اینهاست که تاریخ و ارزشها را نجات می‌دهد و حفظ می‌کند؛ اما «وقتی خواص طرفدار حق یا اکثریت قاطعشان در یک جامعه، چنان تغییر ماهیت می‌دهند که فقط دنیای خودشان برایشان اهمیت پیدا می‌کند؛ وقتی از ترس جان، از ترس تحلیل و تقلیل مال، از ترس حذف مقام و پست، از ترس منفور شدن و از ترس تنها ماندن، حاضر می‌شوند حاکمیت باطل را قبول کنند و در مقابل باطل نمی‌ایستند و از حق طرفداری نمی‌کنند و جانشان را به خطر نمی‌اندازند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵) و حاضر نمی‌شوند برای دفاع از دین خدا از دنیای خویش صرف نظر

نمایند، جامعه اسلامی در ورطه سقوط خواهد افتاد. «اگر خواص امری را که تشخیص دادند بموقع و بدون فوت وقت عمل کنند، تاریخ نجات پیدا می‌کند و دیگر حسین بن علی‌ها به کربلاها کشانده نمی‌شوند. اگر خواص بد فهمیدند، دیر فهمیدند، فهمیدند اما با هم اختلاف کردند؛ کربلاها در تاریخ تکرار خواهد شد» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

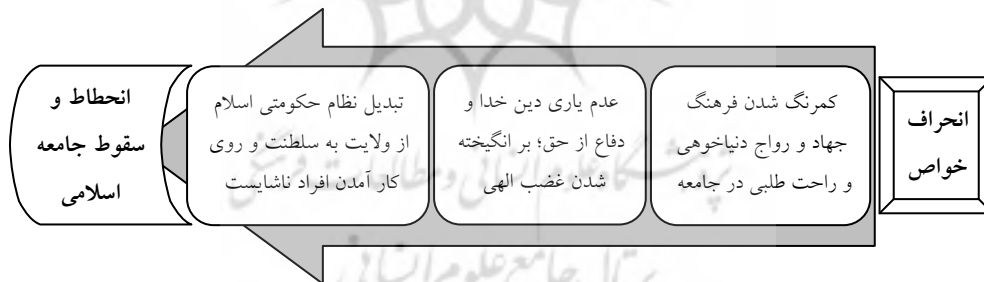
اگر خواص جامعه اسلام در مقابل باطل متحد شوند و به وظیفه خویش عمل نمایند، روند کلی جامعه رو به تعالی خواهد بود؛ اما اگر چنانچه «درست عکس تعالیم اسلامی عمل شد؛ یعنی نه وحدت و نه سازماندهی درست بود و نه نیروها با یکدیگر اتصال و ارتباط کاملی داشتند. بنابراین، نتیجه آن شد که دشمن، بی‌رحمانه تاخت و اینها هم در قدم اول، عقب نشستند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۴) و «به جای توجه به تکلیف و وظیفه و آرمان الهی به فکر تجملات شخصی» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۱) خویش بودند، «جامعه مورد نعمت الهی به سمت غضب سیر می‌کند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۷) و بتدریج نعمت‌ها و نصرت الهی از آن گرفته، و زمینه عذاب الهی فراهم می‌شود. ج - تبدیل نظام حکومتی از ولایت به سلطنت و روی کار آمدن افراد فاسق و ناشایست در سطوح مختلف

در صورتی که خواص جامعه اولاً گرفتار دنیاخواهی و راحت‌طلبی شوند و ثانیاً وظایف خود را در لحظات سرنوشت‌ساز در دفاع از جبهه حق به‌درستی انجام ندهند، جامعه اسلامی از آرمانها و ارزشهای اصیل خویش فاصله خواهد گرفت و با تغییر ارزشها، زمینه تبدیل نظام حکومتی اسلامی از ولایت و خلافت به سلطنت و پادشاهی و به تبع آن روی کار آمدن افرادی فاسق و ناشایست در سطوح مختلف جامعه فراهم می‌شود. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرماید: «وقتی معیار خدا باشد، تقوا باشد، بی‌اعتنایی به دنیا باشد، مجاهدت در راه خدا باشد؛ آدمهایی که این معیارها را دارند در صحنه عمل می‌آیند و سر رشته کارها را به دست می‌گیرند و جامعه، جامعه اسلامی می‌شود. اما وقتی که معیارهای خدایی عوض شود، هرکس که دنیاطلب‌تر است، هرکس که شهوترانتر است، هرکس که برای به‌دست آوردن منافع شخصی زرنکتر است، هرکس که با صدق و راستی بیگانه‌تر است، بر سر کار می‌آید. آن وقت نتیجه این می‌شود که امثال عمر بن سعد و شمر و عبیدالله بن زیاد به ریاست می‌رسند و کسی مثل حسین بن علی علیه‌السلام، به مذبح می‌رود و در کربلا به شهادت می‌رسد!» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۱).

تفاوت اصلی این دو نوع نظام حکومتی در این است که «ولایت، یعنی حکومتی که همراه با

محبت، همراه با پیوستگی با مردم است، همراه با عاطفه نسبت به آحاد مردم است، فقط فرمانروایی و حکمرانی نیست» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۷) و «مردم از روی ایمان و دل از او (حاکم) تبعیت می‌کنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵). «اما پادشاهی معنایش این نیست و به مردم کاری ندارد. پادشاه، یعنی حاکم و فرمانروا؛ هر کار خودش بخواهد، می‌کند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۷). «سلطان و پادشاه کسی است که با قهر و غلبه بر مردم حکم می‌راند... مردم به او اعتقاد ندارند... در عین حال با قهر و غلبه بر مردم حکومت می‌کند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

نتیجه طبیعی تغییر نظام حکومتی جامعه اسلامی از امامت و ولایت به سلطنت این است که بتدریج در جامعه‌ای که بر اساس آرمانهای اسلامی انقلاب کرده است، «روح انقلاب در جامعه منزوی و فرزند انقلاب گوشه‌گیر» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۱) می‌شود. به تعبیر رهبر معظم انقلاب «اگر جوان بسیجی را، جوان مؤمن را، جوان با اخلاص را که هیچ چیز نمی‌خواهد جز اینکه میدانی باشد که در راه خدا مجاهدت کند در انزوا انداختیم و آن آدم پرروی افزون‌خواه پرتوقع بی‌صفای بی‌معنویت را مسلط کردیم... آن وقت همه چیز دگرگون خواهد شد» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۱). سیر حرکت خواص در گمراه کردن جامعه اسلامی در شکل ۱ بهتر نشان داده شده است.

شکل ۱: الگوی تبیین نقش خواص در انحطاط و سقوط جامعه اسلامی

۲- ۳- انحراف و گمراهی عوام جامعه

همان‌گونه که بیان شد، مردم عامی کسانی هستند که خود دارای شناخت و تحلیل شرایط نیستند و در تصمیم‌گیریهایشان به نوعی تابع خواص جامعه هستند؛ بدین ترتیب چنانچه خواص طرفدار حق که توانایی ایستادگی مقابل مطامع دنیوی در لحظات سرنوشت‌ساز در دفاع از حق را دارند در جامعه اکثریت باشند، عوام نیز به آن سوی حرکت خواهند کرد و چنانچه این عده در

اقلیت قرار گیرند، احتمال گمراهی غالب مردم عامی و عدم همراهی آنان با حق بیشتر خواهد بود. در این قسمت تلاش می‌شود سیر مراحل گمراهی عوام جامعه اسلامی تبیین شود.

الف - ضعف شناخت عوام جامعه نسبت به دین و احکام اسلامی و پیروی از خواص جامعه با نگاهی به دوران صدر اسلام مشاهده می‌شود که «پیامبر اکرم (ص) نظامی را به وجود آورد که خطوط اصلی آن چند چیز بود: اول، شناخت شفاف و بی‌ابهام، شناخت نسبت به دین، شناخت نسبت به احکام، شناخت نسبت به جامعه، شناخت نسبت به تکلیف، شناخت نسبت به خدا، شناخت نسبت به پیامبر، شناخت نسبت به طبیعت. همین معرفت بود که به علم و علم‌اندوزی منتهی شد و جامعه اسلامی را در قرن چهارم هجری به اوج تمدن علمی رساند. پیامبر نمی‌گذاشت ابهام باشد» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۷).

اما با انحراف مسیر جامعه پس از رحلت پیامبر (ص) و انزوای ولایت الهی، افرادی بر جامعه اسلامی حاکم شدند که روز به روز سطح معرفت جامعه را تنزل دادند و انحرافات گسترده‌ای در جامعه پدید آوردند. این روند به گونه‌ای ادامه یافت که حاکمانی بر سر کار آمدند که رهبر انقلاب در وصف آنان چنین می‌فرماید: «"خلفا" یا به تعبیر بهتر "پادشاهان" این خاندان، اهل شرب خمر و فساد و فحشا و خباثت و ثروت‌اندوزی و اشرافی‌گری و هزار فسق و فجور دیگر مثل بقیه سلاطین عالم بودند. آنها به مسجد می‌رفتند؛ برای مردم نماز می‌خواندند و مردم نیز به امامتشان اقتدا می‌کردند و آن اقتدا، کمتر از روی ناچاری و بیشتر به خاطر اعتقادات اشتباه و غلط بود؛ زیرا اعتقاد مردم را خراب کرده بودند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

بدین ترتیب وقتی خواص حاکم بر جامعه اسلامی، خواص طرفدار باطل باشند و اکثریت خواص طرفدار حق نیز «وقتی که با شدت عمل دستگاه حاکم مواجه می‌شوند و می‌بینند بناست جانشان، سلامتی‌شان، راحتی‌شان، مقامشان و پولشان به خطر بیفتد» از حمایت حق و گسترش معرفت و بصیرت مردم جامعه دست می‌کشند، «آن وقت عوام هم که دنباله‌رو خواصند، وقتی خواص به سمتی رفتند، دنبال آنها حرکت می‌کنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۷) و «در جبهه باطل قرار می‌گیرند؛ بدون اینکه خود بدانند. هم‌چنانکه در جبهه ابن زیاد، کسانی بودند که از فساق و فجار نبودند، ولی از بی‌بصیرت‌ها بودند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۴).

ب - دوری از معنویت و محوریت یافتن مادیات و شهوات در جامعه

ضعف معرفتی عوام و پیروی آنان از خواص جامعه در زمانی که خواص طرفدار باطل یا

خواص طرفدار حقی که بنا بر دنیاخواهی و راحت طلبی، حاضر به هزینه دادن برای یاری حق نیستند در جامعه اکثریت یابند، موجب گمراهی آنان و سیر جامعه اسلامی در مسیر انحطاط می شود. در این شرایط عامه مردم به تبع خواص دچار انحرافات می شوند که جامعه را بتدریج از درون تهی خواهد کرد. وقتی خواص جامعه به سوی دوری از معنویت رفتند و دنیاخواهی مانع تکالیف الهی توسط آنان شد، عوام نیز به این سوی حرکت خواهند کرد. مقام معظم رهبری درباره عوامل اصلی انحراف عمومی جامعه اسلامی معتقدند که «دو عامل، عامل اصلی این گمراهی و انحراف عمومی است: یکی دور شدن از ذکر خدا که مظهر آن نماز است. فراموش کردن خدا و معنویت... دوم "و اتبعوا الشهوات"؛ دنبال شهوات آنها رفتن؛ دنبال هوسها رفتن و در یک جمله دنیا طلبی. به فکر جمع آوری ثروت، جمع آوری مال و التذاب به شهوات دنیا افتادن. اینها را اصل دانستن و آرمانها را فراموش کردن» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۱).

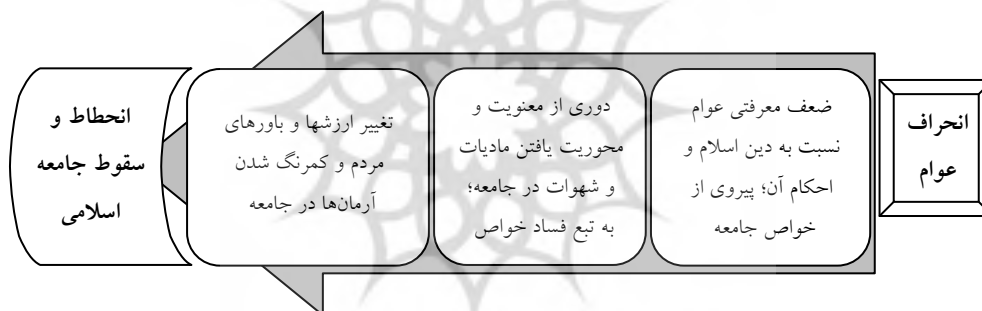
جامعه اسلامی پس از پیامبر اسلام (ص) نیز به این مسئله مبتلا شد به گونه ای که «همان مدینه ای که اولین پایگاه تشکیل حکومت اسلامی بود، بعد از اندک مدتی به مرکز بهترین موسیقیدانان و آوازخوانان و معروفترین رقاصان تبدیل شد» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۷)؛ یعنی جامعه ای که پیامبر تلاش کرده بود تا «عبودیت در ساخت جامعه، در نظام حکومت، نظام زندگی مردم» نفوذ پیدا کند و «مناسبات اجتماعی میان مردم بر مبنای عبودیت خدا» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۷) استوار گردد به جایی رسید که «مرکز فساد و فحشا شد و آقا زاده ها و بزرگ زاده ها و حتی بعضی از جوانان وابسته به بیت بنی هاشم نیز دچار فساد و فحشا شدند» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۴).

ج - تغییر ارزشها و باورهای مردم و کمرنگ شدن آرمانها در جامعه

وقتی جامعه اسلامی از معنویت و ارتباط با خدا تهی شد و به سوی مادیات و شهوات گام برداشت به جامعه ای تبدیل می شود که «ظاهرش اسلامی است؛ اما باطنش پوک شده است... نمازها برقرار است، نماز جماعت برقرار است، مردم هم اسمشان مسلمان است» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۷) اما «جامعه ای است که در آن، ارزشها تحت الشعاع دنیاداری قرار گرفته» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۵) است.

تغییر ارزشهای حاکم بر جامعه، گام نهایی انحطاط جامعه اسلامی به شمار می رود؛ چرا که «وقتی که جامعه، جامعه دور از ارزشهاست؛ وقتی که آن خطوط اصلی در جامعه ضعیف شد... به نقطه ای می رسد که فقط یک پوسته ظاهری باقی می ماند» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۷) و در این

شرایط حتی اگر نام جامعه، جامعه‌ای اسلامی باشد، روح اسلامی از جامعه رخت بر خواهد بست. در چنین حالتی، «شعارها را کمرنگ کردن، اصول اسلام و انقلاب را مورد بی‌اعتنایی قرار دادن و همه چیز را با محاسبات مادی مطرح کردن و فهمیدن، جامعه را به آنجا خواهد برد که به چنان وضعی برسد» که حاکمانی که هیچ اعتقادی به اسلام ندارند و حتی در ظاهر نیز پایبند احکام اسلامی نیستند امام و پیشوای مردم خواهند شد و عوام مردم نیز یا نسبت به این مسئله بی‌اعتنا خواهند بود و یا بر اساس اعتقادات نادرست، پیروی از آنان را بر خود لازم خواهند شمرد. مجموعه این عوامل، موجبات گمراهی عوام جامعه به تبع گمراهی خواص و انحطاط کامل جامعه اسلامی را فراهم خواهند آورد. شکل ۲، سیر حرکت عوام در پیروی از خواص و نقش گمراهی آنان در انحطاط جامعه اسلامی را نشان می‌دهد.

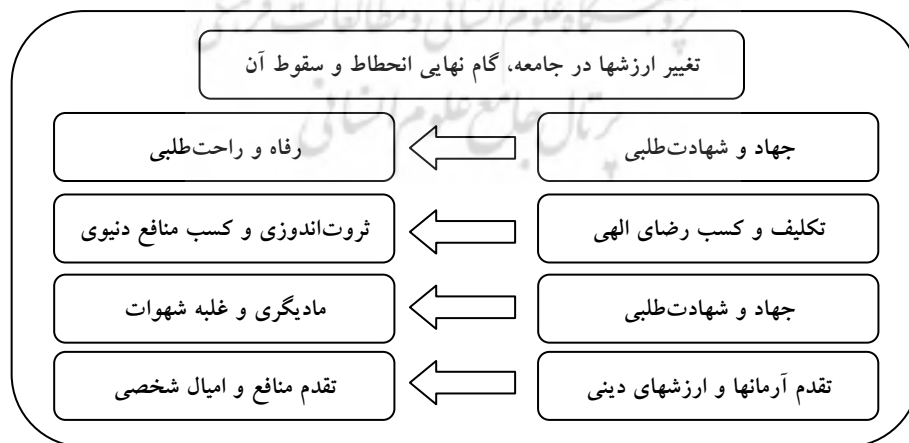
شکل ۲: الگوی تبیین نقش عوام در انحطاط و سقوط جامعه اسلامی

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران مولد جامعه‌ای اسلامی است که مبنای آن بر آموزه‌های دین اسلام و سیره معصومین علیهم‌السلام بنا نهاده شده است. این جامعه نیز همانند هر جامعه انسانی نیازمند شناسایی آسیبها و انحرافهای پیش رو و پیشگیری از وقوع آنها است. تلاش نگارندگان در این پژوهش بر آن بود تا با نگاه به انحرافات جامعه اسلامی پس از پیامبر اکرم(ص) از دید مقام معظم رهبری دام‌ظله، آسیبهای احتمالی پیش روی انقلاب اسلامی ایران را شناسایی و تبیین کنند. وقایع جامعه اسلامی صدر اسلام، پس از رحلت پیامبر نشان می‌دهد که اولین و مؤثرترین عامل در انحراف و انحطاط جامعه اسلامی را می‌توان انحراف خواص طرفدار حق و عملکرد نامناسب

آنان در دفاع از حق در جامعه دانست. از آنجا که در جامعه اسلامی همراهی و همگامی مردم - و نه زور و ارعاب و... - بیشترین نقش را در پیشبرد اهداف آن بر عهده دارد، چنانچه خواصی که قدرت تشخیص حق را دارند و حق را می‌شناسند، بتوانند حق را بخوبی برای دیگر مردم - عوام جامعه که قدرت تشخیص حق را ندارند و پیرو خواص هستند - تبیین کنند، رهبری جامعه خواهد توانست آن را به سوی تحقق آرمانها و اهداف اسلامی پیش برد؛ اما چنانچه خواص به هر دلیلی از همراهی و پشتیبانی حق سر باز زنند، فضا برای گمراهی عوام، تغییر ارزشها و روی کار آمدن رهبران ناشایست فراهم خواهد شد.

مهمترین عاملی را که می‌تواند به عملکرد نامناسب خواص طرفدار حق در دفاع از حق منجر شود می‌توان دو عامل دنیاخواهی و راحت‌طلبی آنان دانست که موجب تعطل آنان در هزینه کردن مال و آبروی خویش و تحمل ناملایمتها و سختی‌ها در مسیر بیان حق و دفاع از حاکمیت ارزشها در جامعه می‌شود. در این مرحله، خواص طرفدار حق منافع شخصی خویش را بر مصالح مهم جامعه ترجیح می‌دهند و تمام هم و غم خویش را مصروف امیال دنیوی خویش می‌کنند. عملکرد نامناسب خواص در حمایت از حق، می‌تواند بتدریج موجب تغییر ارزشها و باورهای جامعه شود و دنیاخواهی و راحت‌طلبی آنان به عنوان ارزش در سطوح مختلف جامعه تسری یابد و ارزشهایی چون تکلیف و کسب رضای الهی، تقدم آرمانهای دینی بر منافع شخصی و... در کل جامعه کمرنگ شود و به حاشیه برود (شکل ۳).

شکل ۳: تغییر ارزشها در جامعه اسلامی، گام نهایی انحطاط و سقوط آن

تغییر نوع نگاه افراد جامعه و کمرنگ شدن آرمانهای آنان زمینه انزوای مجاهدان در راه حق و افراد شایسته و روی کار آمدن افراد نالایق را در سطوح مختلف جامعه فراهم می آورد که این امر را می توان آخرین گام در تبدل و انحراف جامعه اسلامی از مسیر اصلی خویش دانست.

در مجموع می توان گفت تجربه تاریخی نشان می دهد که در نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان جامعه ای که همچون جامعه اسلامی زمان صدر اسلام، مبتنی بر خواست، اراده و همراهی مردم - نه زور، تبلیغات و تزویر - است و لازمه این همراهی، آگاهی و بصیرت آنان از حقایق است، خواص جامعه که قدرت تشخیص حق را دارا هستند، نقش بسیار مؤثر و تعیین کننده ای در سرنوشت جامعه اسلامی و تحقق اهداف آن ایفا می کنند؛ لذا چنانچه این خواص به هر دلیلی - از جمله دنیاخواهی و راحت طلبی - از تبیین حقایق و حمایت از حق دست بردارند، عوام جامعه نیز به تبع آنان گمراه، و آرمانها و اهداف بلند جامعه اسلامی کمرنگ خواهد شد. این امر بتدریج زمینه تغییر ارزشهای جامعه و به تبع آن انزوای شایستگان و روی کار آمدن افراد ناشایست را در سطوح مختلف جامعه فراهم می آورد که می تواند انحطاط و سقوط جامعه اسلامی را در پی داشته باشد.

شکل ۴: الگوی نهایی تبیین علتهای انحطاط جامعه اسلامی

منابع

- باردن، لورنس (۱۳۷۵). **تحلیل محتوا**. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله). **بیانات در جمع فرماندهان، مسئولان و نیروهای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروی انتظامی و جمعی از جانبازان انقلاب اسلامی به مناسبت روز پاسدار** - ۱۳۷۴/۱۰/۰۵.
- خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله). **بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران (خطبه اول)** - ۱۳۷۷/۰۲/۱۸.
- خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله). **بیانات در دیدار فرماندهان گردانها، گروهانها و دسته‌های عاشورای نیروهای مقاومت بسیج سراسر کشور، در سالروز شهادت امام سجاد(ع)** - ۱۳۷۱/۰۴/۲۲.
- خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله). **بیانات مقام معظم رهبری در جمع فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله(ص)** - ۱۳۷۵/۰۳/۲۰.
- دانایی‌فرد، حسن (۱۳۸۴). **تئوری‌پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادین. دومانه علمی - پژوهشی دانشور رفتار دانشگاه شاهد**. س دوازدهم. دوره جدید. ش ۱۱: ۵۷ - ۷۰.
- دانایی‌فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی؛ آذر، عادل (۱۳۸۳). **روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع**. تهران: انتشارات صفار.
- فیروزان، توفیق (۱۳۶۰). **روش تحلیل محتوا**. تهران: انتشارات آگاه.
- کرسول، جان دبلیو (۱۳۹۱). **طرح پژوهش: رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی**. ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای طوس. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی علامه طباطبایی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی